

Kuraszkiewicz, Kamil Omar

Teoretyczna rekonstrukcja portalu jubileuszowego Osorkona II

Światowit 1 (42)/Fasc.A, 54-56

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teoretyczna rekonstrukcja portalu jubileuszowego Osorkona II (Pl. 20-27)

Osorkon II ufundował na terenie świątyni Bastet w Bubastis (dzisiejszym Tell Basta, przedmieściu Zaqaziq) dziedziniec, wraz z prowadzącym do niego portalem z czerwonego granitu. Ściany portalu ozdobiono reliefami przedstawiającymi kolejne epizody jednego z najważniejszych świąt w starożytnym Egipcie – święta *sed*, jubileuszu panowania, polegającego na symbolicznym odrodzeniu króla, odnowieniu jego sił vitalnych i władzy¹. Jedną z inskrypcji na portalu podaje, że obchody święta miały miejsce w 22 roku panowania Osorkona II, jednak data ta budzi poważne wątpliwości².

Świątynia była rozbudowywana przez kolejnych władców. O odbywających się w niej uroczystościach pisał Herodot³. Nie wiadomo jednak, jakie były dalsze losy zespołu świątynnego, zanim popadł on w ruinę. Najwcześniejsze nowożytnie wiadomości pochodzą z końca XIX wieku: Edouard Naville, w czasie prowadzonych w latach 1887-89 wykopalisk znalazł jedynie luźne bloki, które niegdyś składały się na bramę o długości 10 m i szerokości 11,5 m. W 1892 roku opublikował on przerysy bloków, wraz z próbą rekonstrukcji portalu⁴. Od tego czasu wielu naukowców zajmowało się tym tematem, przedstawiając nowe propozycje zestawienia bloków i interpretacji przedstawień zdobiących portal⁵.

Zabytek jest unikatowy, co z jednej strony nadaje mu wielką wartość poznawczą i naukową, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę, jak istotnego rytuału dotyczy,

z drugiej zaś – niedostatek materiału porównawczego utrudnia próby rekonstrukcji i interpretacji⁶.

Dokładne studia nad portalem, treścią i formą przedstawień oraz znajdującymi się na nim tekstami, umożliwiły autorowi zaproponowanie pewnych zmian w stosunku do wcześniejszych rekonstrukcji.

Istotnym utrudnieniem w pracy jest fakt, że jedyną istniejącą dokumentacją portalu, jaką stanowi publikacja E. Naville'a, nie jest wolna od błędów. Pierwszym krokiem było więc ustalenie mankamentów publikacji.

Po porównaniu rysunków z materiałem fotograficznym⁷ okazało się, że przerisy bloków są nie tylko niedokładne, lecz niekiedy nie uwzględniają wszystkich zachowanych elementów dekoracji (pl. 20.1). Przedstawia dwa rysunki tego samego bloku – z publikacji E. Naville'a i sporządzony na podstawie współczesnej fotografii. Rysunki w publikacji przedstawiają jedynie zarys zachowanego lica, nie podając żadnych informacji na temat rozmiarów i kształtu samego bloku, ponadto nie we wszystkich rysunkach została zachowana jednakowa skala. Część bloków (chodzi o bloki znajdujące się na narożnikach) miała dwie dekorowane powierzchnie. Nie zostało to w ogóle, lub w sposób wyraźny, zaznaczone.

Analiza kompozycji innych znanych budowli tego rodzaju (portali świątyni egipskich) pozwoliła przyjąć w odniesieniu do portalu Osorkona II następujące założenia:

¹ Na temat święta *sed*: F. W. von BISSING, *Untersuchungen zu den Reliefs aus dem Re-Heiligtum des Rathures*, München 1922; H. FRANKFORT, *Kingship and the Gods*, Chicago 1948, p. 79-88; C. J. BLEEKER, *Egyptian Festivals*, Leiden 1967; E. HORNUNG, E. STAHELIN, *Studien zum Sed-fest*, Geneve 1974; K. van DAM, *Het Sed-Feest*, Amsterdam 1982; K. KURASZKIEWICZ, *Heb sed, jubileusz władcy egipskiego*, Meander 3-4, 1996, p. 199-207. Publikacje te zawierają również obszerniejszą bibliografię. (W artykule przyjęto system skrótów przyjęty w *Lexikon der Ägyptologie*.)

² E. NAVILLE, *The Festival-Hall of Osorkon II in the Great Temple of Bubastis*, London 1892, pl. VI. Znany obecnie materiał źródłowy pozwala przypuszczać, że od czasów Średniego Państwa regułą było obchodzenie święta *sed* w trzydziestą rocznicę wstąpienia na tron; w przypadku inskrypcji Osorkona istnieją podstawy by przypuszczać, że data została błędnie odczytana przez E. Naville'a, lub – ponieważ reliefy są najprawdopodobniej kopią wcześniejszych, z czasów Amenhotepa III – błędnie skopiowana; Cf. WENTE, JNES 35, 1976, p. 278; J. von BECKERATH, *Gedanken zu den Daten der Sed-Feste*, MDAIK 47, 1991, p. 29-33. Ponieważ autorowi

nie udało się dotychczas ustalić obecnej lokalizacji wspomnianego bloku, kwestia pozostaje otwarta.

³ HERODOT, *Dzieje*, przeł. S. Hammer, Warszawa 1954, księga II, p. 59-60.

⁴ E. NAVILLE, *op. cit.*

⁵ M. in. E. UPHILL, *The Egyptian Sed-Festival Rites*, JNES 24, 1965, p. 365-383; W. BARTA, *Die Sedfest-Darstellung Osorkons II.*, SAK 6, 1978, p. 25-42.

⁶ Znany obecnie kilka zespołów reliefów porównywalnych z dekoracją portalu Osorkona, najważniejsze z nich to: dwa tzw. cykle dekorujące niegdyś świątynię solarną Niuserre w Abu Gurab (F. W. von BISSING, H. KEES, *Das Re-Heiligtum des Königs Ne-Woser-Re*, vol. II, Leipzig 1923, vol. III, Leipzig 1928) oraz reliefy w świątyni Amenhotepa III w Soleb (por. PM VII, p. 170). Niestety, wszystkie te zabytki zachowały się w stanie fragmentarycznym. Listę zabytków dotyczących święta *sed* zawiera praca E. Hornunga i E. Staehelin (por. przypis 1).

⁷ Autor pragnie wyrazić podziękowania prof. Karolowi Myśliwcowi i Agnieszce Kowalskiej za udostępnienie zdjęć bloków z Tell Basta.

Dekoracja ścian A i D (por. **pl. 20.2**), była skomponowana z zachowaniem ścisłych zasad symetrii i zawierała paralelne przedstawienia. Dekoracja ścian C i F stanowiła tematyczną i kompozycyjną kontynuację dekoracji ścian B i E. Ściany B-C i E-F również były względem siebie symetryczne i paralelne, chociaż nie tak dokładnie, jak to miało miejsce w wypadku zewnętrznych ścian – A i D. Ich dekoracja składała się z takiej samej liczby rejestrów, jednak dekorowana powierzchnia ścian E i F była znacznie mniejsza niż B-C (por. niżej), co miało wpływ na dobór repertuaru ikonograficznego.

Dekoracja ścian A i D

Ściana A jest zachowana do wysokości 15 rejestru, zaś ściana D do wysokości 16 rejestru, co można stwierdzić na podstawie następujących przesłanek.

Niektóre z bloków zawierają fragmenty więcej niż jednego rejestru, co pozwala odtworzyć sekwencję rejestrów⁸. Fakt, iż w dekoracji obu ścian pojawiają się rejestry, które zawierają analogiczne przedstawienia, umożliwia odwołanie wartości odpowiadających sobie rejestrów.

Wydaje się być uzasadnioną propozycja W. Barty, umieszczenia bloku XIII.IV⁹ i bloku opublikowanego przez L. Habachiego¹⁰ w trzech najwyższych rejestrach ściany D.

Dekoracja górnej części bloku I.5 i bloki I.1-2 należą do jednej sceny, na co wskazują analogie¹¹.

Fryz ureuszy na blokach I.1 i SASAE 22 nie są analogiczne: fryz ściany A należy do przedstawienia pawilonu jako jego zwieńczenie, na ścianie D nie jest on związany ze znajdującym się poniżej przedstawieniem. Za takim wnioskiem przemawiają następujące argumenty:

- gdyby były analogiczne, występowałyby symetrycznie i antyetycznie względem osi portalu, są natomiast skierowane w tę samą stronę;

- wielkość postaci króla i królowej wskazuje, że fryz ściany D nie mógł należeć do jednego rejestru z przedstawieniem Horusa i Hesat, jeśli założymy, że chodzi o scenę podobną np. do II.10, gdzie wysokość postaci króla zajmuje dwa rejestry. Wysokość postaci jest szczególnie ważna, jako że L. Habachi opublikował blok bez podania jego wielkości i skali przerysu.

Fryz ściany D może być więc tylko fryzem wieńczącym ponad rejestrem 16D.

W trzech miejscach dekoracji (13A – I.3; 13D – XIV.1-2; 16D – SASAE 22; i 1B – IX.1-6), jak również

w podobnych przedstawieniach¹² występują analogiczne procesje niosących sztandary znaków *nh*, *dd*, i *w3s*, poprzedzanych przez postaci Horusa, Hesat i Meret. Procesje takie występują prawie wszędzie (z wyjątkiem ściany A) parzyście.

Z obserwacji tych wynika, że musiał istnieć jeszcze rejestr 16A, którego treść była identyczna z 13A. Na tej samej wysokości obu ścian podobne rejestry 13 i 16 były rozdzielone obejmującą dwa rejestry sceną. Propozycję rekonstrukcji górnych rejestrów ścian A i D przedstawiają **pl. 21 i 22**.

Wydaje się, że blok XXV.VI powinien być połączony z rejestrami 4-6D. Wprawdzie pewne fakty, np. różnice wysokości rejestrów, zaprzeczają takiej lokalizacji; różnice te mogą wynikać jednak z wyżej wspomnianych niedokładności rysunków E. Naville'a.

Na podstawie dokumentacji fotograficznej udało się zidentyfikować wcześniej nie znany blok, zawierający fragmenty rejestrów 4-5D¹³ (**pl. 23.1-2**). Jego istnienie potwierdza zaproponowaną przez nas identyfikację fragmentów dekoracji bloków XV.6, 7 i XV.8, 9 jako dwóch sąsiadujących ze sobą rejestrów. Stanowi także dodatkowy argument przemawiający za umieszczeniem w tym miejscu bloku XXV.VI. Proponowany przez autora układ zachowanych bloków w obrębie ścian A i D przedstawia **pl. 24**.

Dekoracja ścian B i C

Przeprowadzona przez autora kalkulacja pierwotnej wysokości ścian A i D, jak również fakt, że znana jest wysokość rejestrów na ścianach A/D oraz B i E umożliwiają ustalenie, iż dekoracja ścian B i E składała się pierwotnie z dziewięciu równej wysokości rejestrów. Nie można wykluczyć, że wysokość dekoracji ścian A/D i B, E mogła się nieznacznie różnić. Ciągłość tematyczna dekoracji ścian B-C i E-F wskazuje, że również ściany C i F miały składającą się z dziewięciu rejestrów i zwieńczoną fryzem dekorację.

Zaproponowana przez W. Bartę rekonstrukcja ścian B i C wydaje się być prawidłowa, z następującymi wyjątkami:

1. Bloki zestawione już przez E. Naville w przedstawieniu barki Amona należą z pewnością do dwu różnych scen, mianowicie:

- a) barki niesionej przez kapłanów w prawo (V.2, 4, 6),
- b) skierowanej w lewo barki w pawilonie (V.5).

Podział taki jest uzasadniony następującymi faktami:

⁸ E. NAVILLE, *op. cit.*, pl. XXIX.

⁹ Oznaczenia bloków odnoszą się do publikacji E. Naville'a: pierwsza liczba (rzymska) określa planszę, druga (arabska) – blok. Bloki, których położenia nie udało się Naville'owi ustalić, zostały oznaczone również cyframi rzymskimi (np. XIII.IV).

¹⁰ L. HABACHI, *Tell Basta*, SASAE 22, 1957, p. 62.

¹¹ J. GOHARY, *The Akhenaten's Sed-Festival at Karnak*, London 1992, pl. XX-XXII; NAVILLE, *op. cit.*, pl. IX 1-6.

¹² *Ibidem*, pl. XX-XXII.

¹³ K. KURASZKIEWICZ, *Zu den Sedfest-Darstellungen*, GM 153, 1996, 73-77

w pierwotnej rekonstrukcji kadłub barki i znajdująca się na niej kaplica są przeciwstawnie zorientowane; przedstawiony na bloku V.5 pawilon powinien być wsparty na dwóch słupkach, podczas kiedy na blokach V.2-4 nie ma żadnego śladu drugiego słupka; nie pasują do siebie fragmenty tekstów na blokach V.2 i V.5.

Do przedstawienia barki niesionej przez kapłanów należy najprawdopodobniej także fragment barki na blokach VI.10-11, ponieważ w takim wypadku zgadzają się zarówno orientacja kadłuba i kaplicy, jak i fragmenty tekstów na blokach VI.10 i V.2¹⁴. Wówczas przedstawienie króla w lektyce przesuwają się do rejestru bezpośrednio nad barką. Pozostający po takim przestawieniu blok V.5 powinien prawdopodobnie zostać przesunięty na prawą stronę rejestrów 8-9B, gdzie tworzy on całość z blokami IVbis.14-15. Wielkość postaci króla i królowej świadczy, że nie zajmowały one całej wysokości rejestru 9B, co wskazuje, że rejestr 9B składał się z trzech stref dekoracji, z których dwie zajmowała para królewska.

Z powyższych ustaleń wynika, że rejestr 8B zajmowały przedstawienia rytuałów związanych z Amonem. Można więc zaproponować umieszczenie bloku XIII.V, z tekstem wspominającym ofiarę z antylopy oryks dla Amona, w środku rejestru 8B. Wtedy przedstawienie „palenia kadzidła przed królem”, które znajduje się w górnej części bloku XIII.V znajdzie się przed królem w lektyce, co jest logiczne.

2. Nieuzasadnione wydaje się łączenie przedstawienia króla w kaplicy Upuauta w jeden rejestr z blokiem XIII.II. Analogiczne przedstawienie w Abu Gurab¹⁵ każe raczej oczekiwać w tym miejscu sceny biegu rytualnego. Przy tym występująca w dolnej części bloku XIII.II procesja nosicieli sztandarów może tworzyć całość z podobnym szeregiem na blokach IX.7-13.

3. Zaproponowana przez W. Bartę lokalizacja bloków XXVI.I, II, IV i V nie znajduje logicznego uzasadnie-

nia. Wydaje się, że stanowią one części jednej sceny, lub też różnych scen, znajdujących się na tej samej wysokości. Z pewnością nie mogły się one znajdować w tak odległych miejscach portalu, jak zaproponował W. Barta.

Bez wątpienia błędna jest identyfikacja przedstawionej na blokach IX.1-6 platformy ze schodami z kaplicą Upuauta. Zachowany na bloku IX.2 fragment tekstu (por. I.5, XIV.1), jak też analogiczne przedstawienie w świątyni Echnatona w Karnaku¹⁶ świadczą, że chodzi tu o podest (*mt3t*) dla pawilonu święta Sed¹⁷. Proponowany przez autora układ zachowanych bloków w obrębie ścian B i C przedstawia **pl. 25 i 27**.

Dekoracja ścian E i F

Wydaje się być uzasadnioną sugestia C. C. van Siclen¹⁸, że większa część powierzchni ściany E pozostawała nie dekorowana. Tę część ściany zasłaniały otwarte drzwi i zwykle bywała ona pozostawiana bez dekoracji, lub dekorowana fryzami złożonymi ze znaków: *nh*, *u3s* i *nb*. Ponieważ w Tell Basta nie znaleziono bloków mających tego rodzaju dekorację, można przypuszczać, że nie było jej na portalu Osorkona. Brak analogii dla scen zawartych na ścianach E i F utrudnia próby ich rekonstrukcji. Proponowany przez autora układ zachowanych bloków w obrębie ścian E i F przedstawia **pl. 26 i 27**.

Portal Osorkona II wymaga przeprowadzenia dalszych badań, przede wszystkim prac dokumentacyjnych, co jest tym pilniejsze, że w niesprzyjających warunkach atmosferycznych bloki (których większość do dziś znajduje się w Tell Basta) ulegają szybkiemu wietrzeniu. Sporządzenie nowej, dokładnej dokumentacji portalu umożliwi dalsze prace nad jego rekonstrukcją i interpretacją.

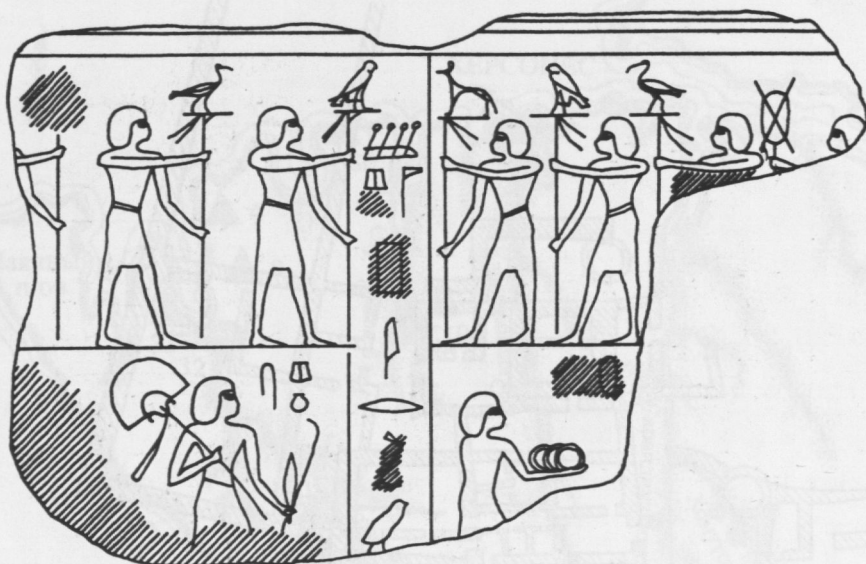
¹⁴ Spostrzeżenie to zawdzięcza autor prof. Jadwidze Lipińskiej.

¹⁵ F. W. von BISSING, H. KEES, *op. cit.*, vol. II, pl. 13.

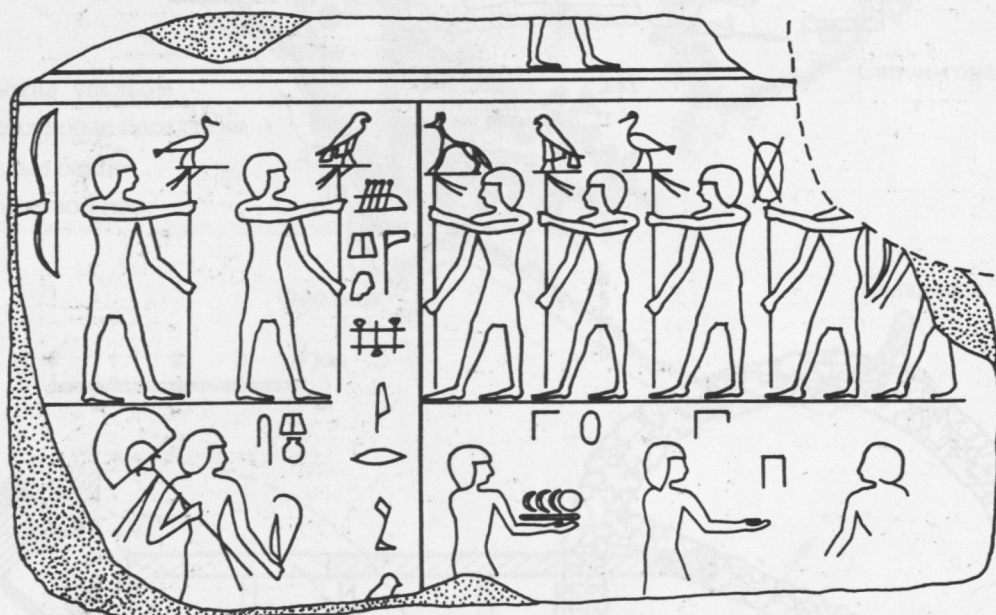
¹⁶ GOHARY, *op. cit.*, pl. XX-XXII.

¹⁷ K. KUHLMANN, *Der Thron im alten Ägypten*, Wiesbaden 1977, p. 75-80.

¹⁸ C. C. van SICLEN, *The Shadow of the Door and the Jubilee Reliefs of Osorkon II from Tell Basta*, VA 7, 1991, p. 81-87.

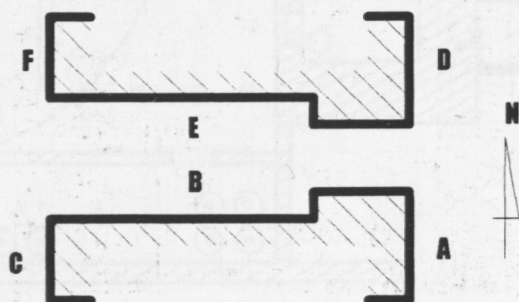

a

b

1

2

1. Blok XXIII. 8: a - przerys Naville'a; b - przerys na podstawie fotografii.
2. Plan portalu.

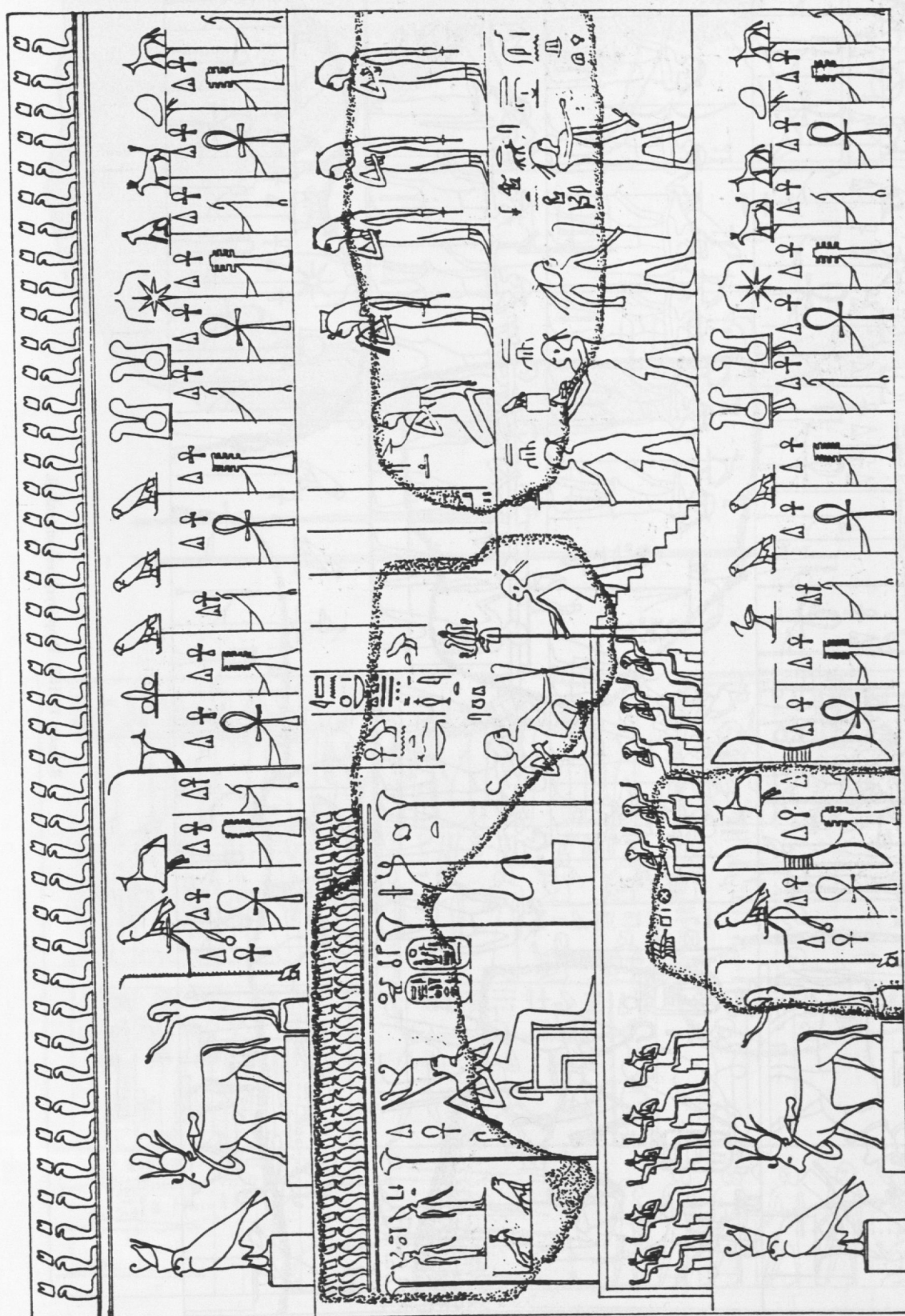
Fryz

16

15

14

13

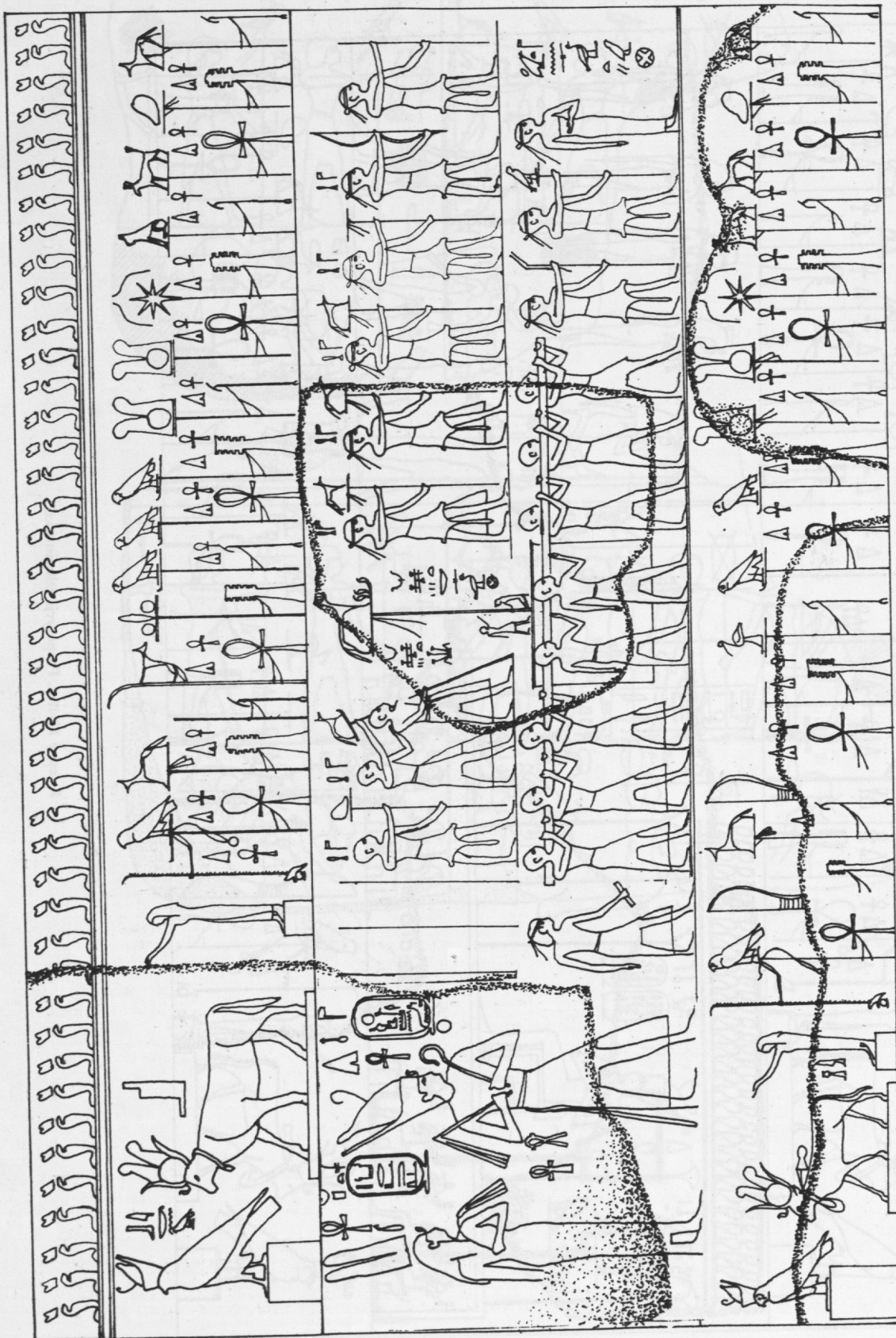
Fryz

16

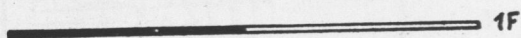
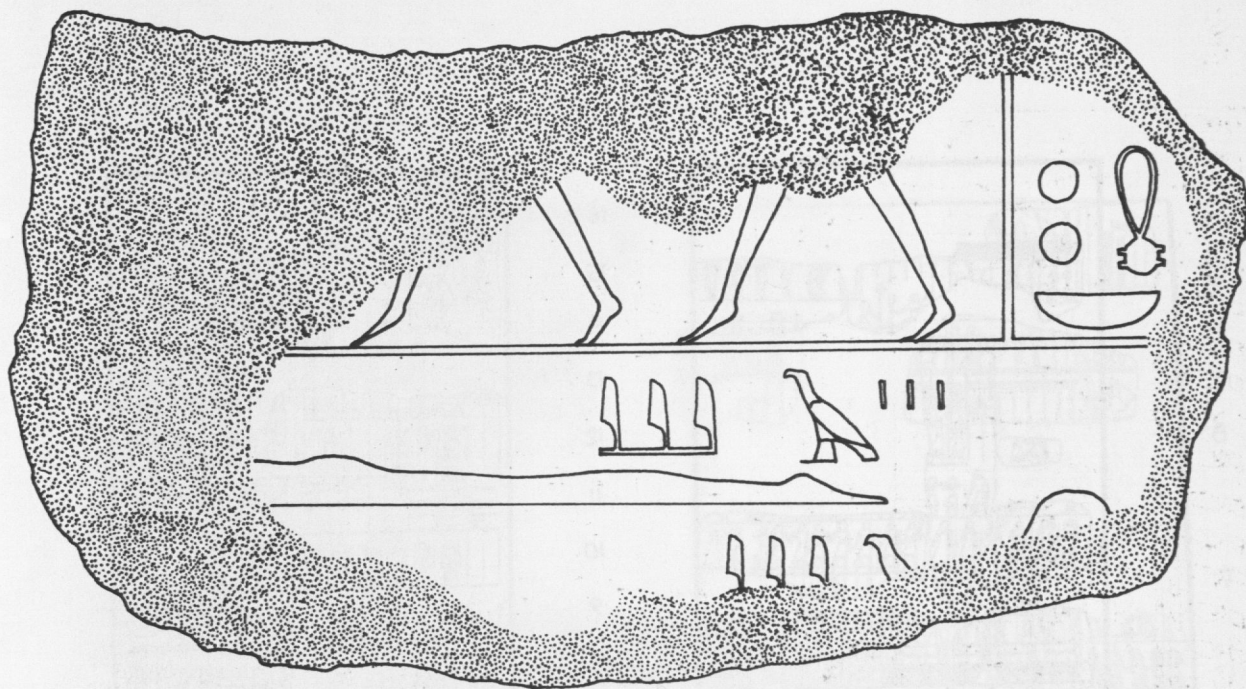
15

14

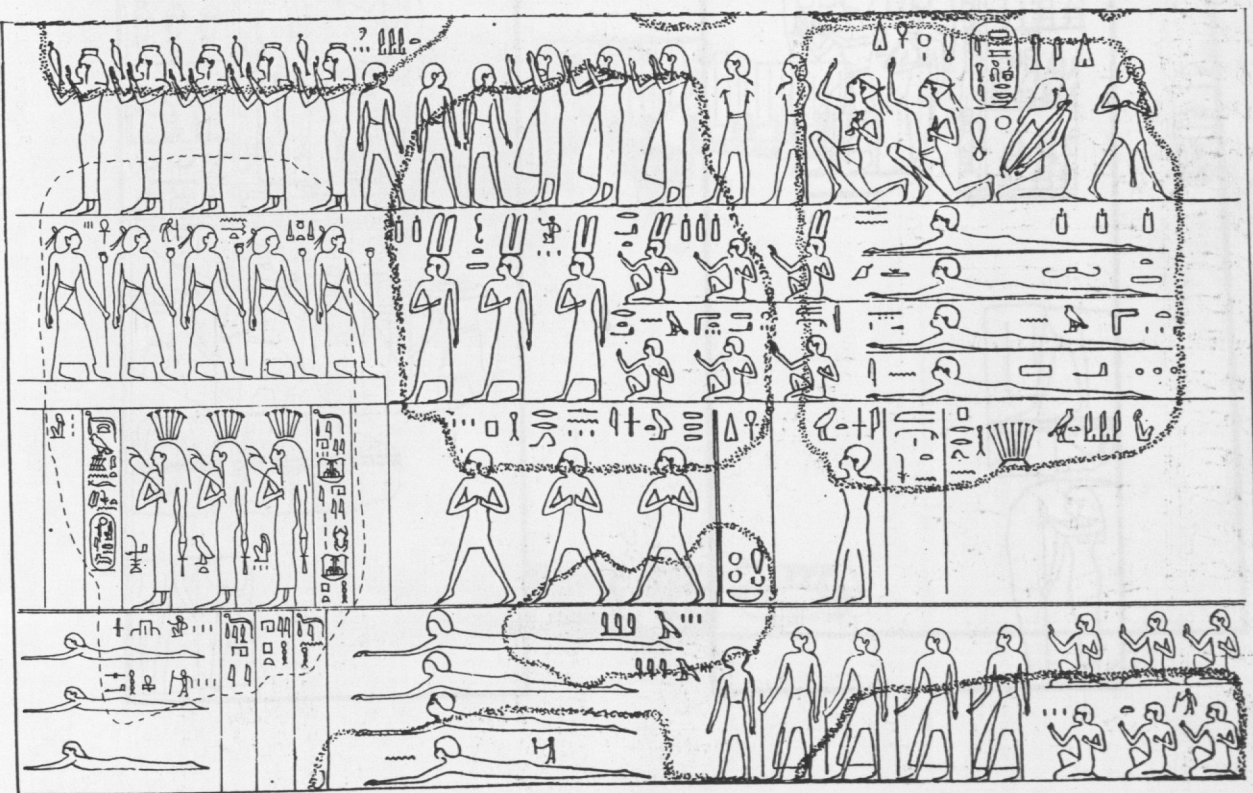
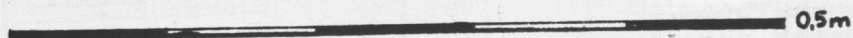
13

Rejestry 13-16D. Propozycja rekonstrukcji.

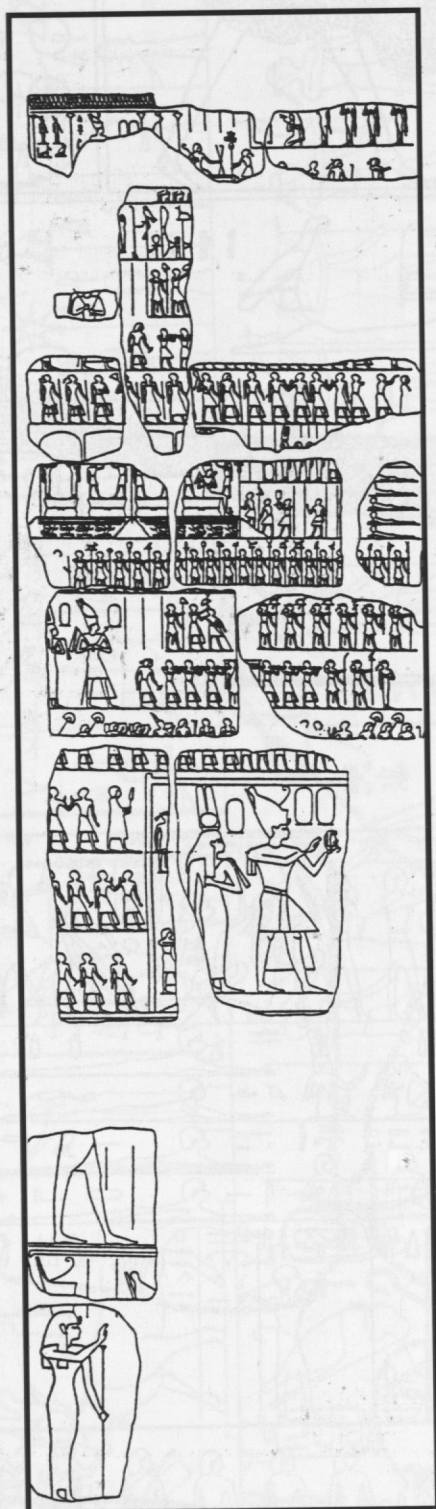
1

2

1. Blok GM 153.

2. Położenie bloku GM 153 w obrębie rejestrów 4-5D.

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

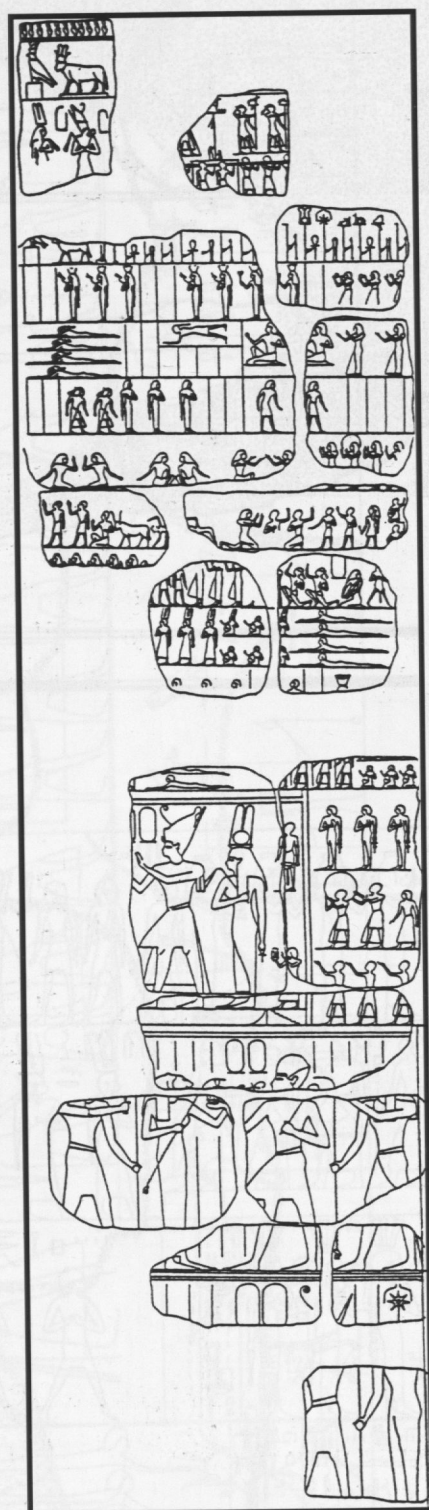
5

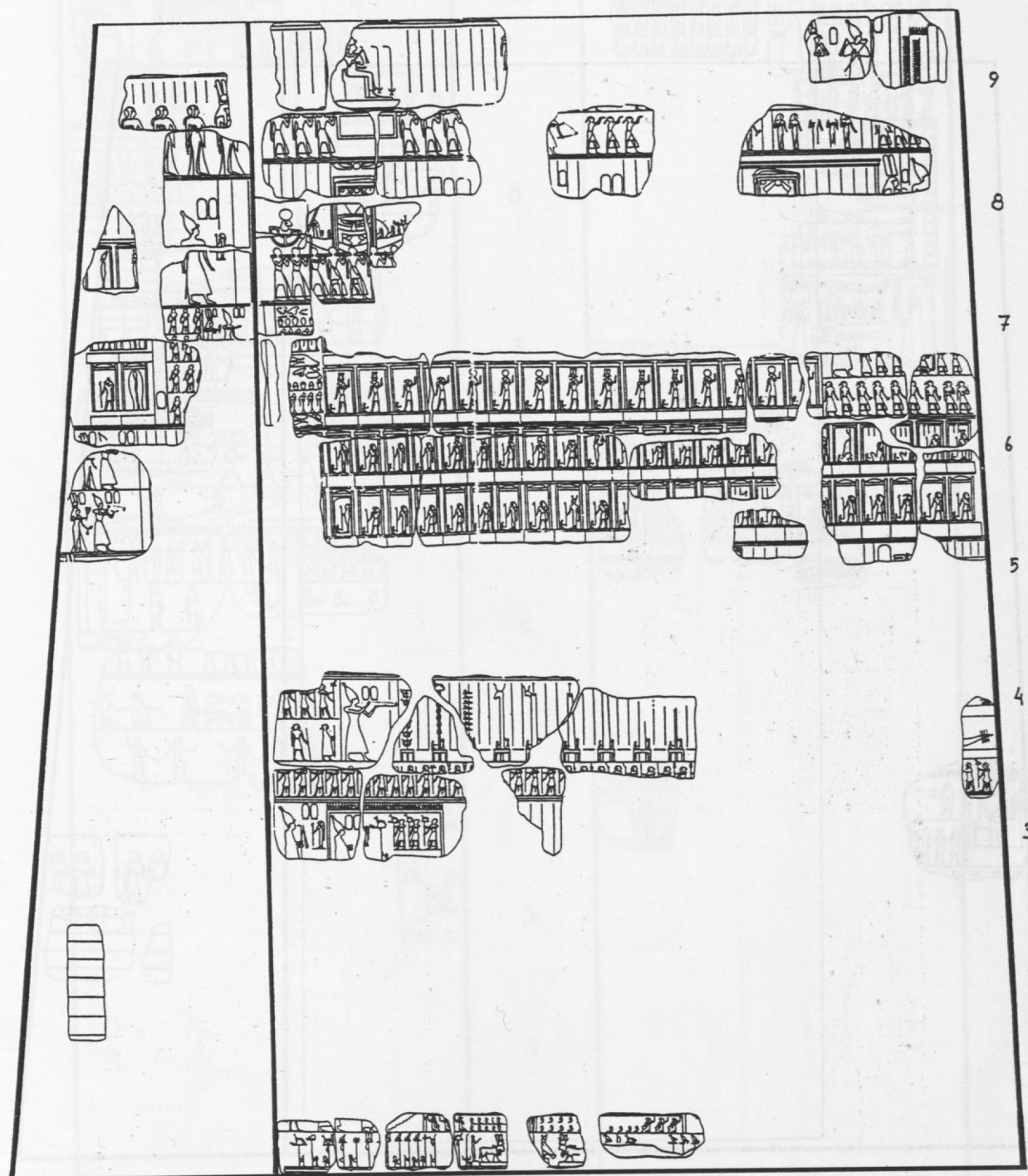
4

3

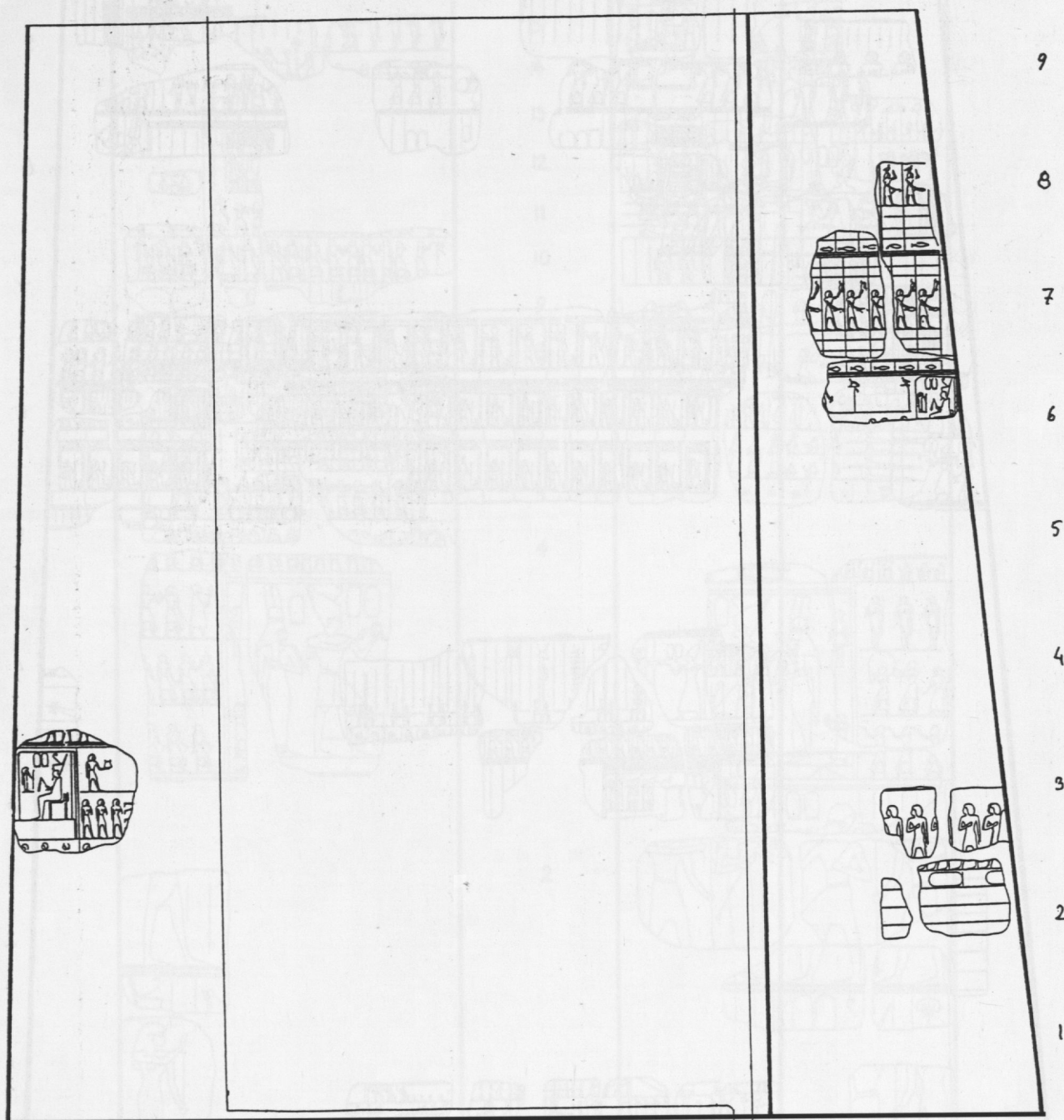
2

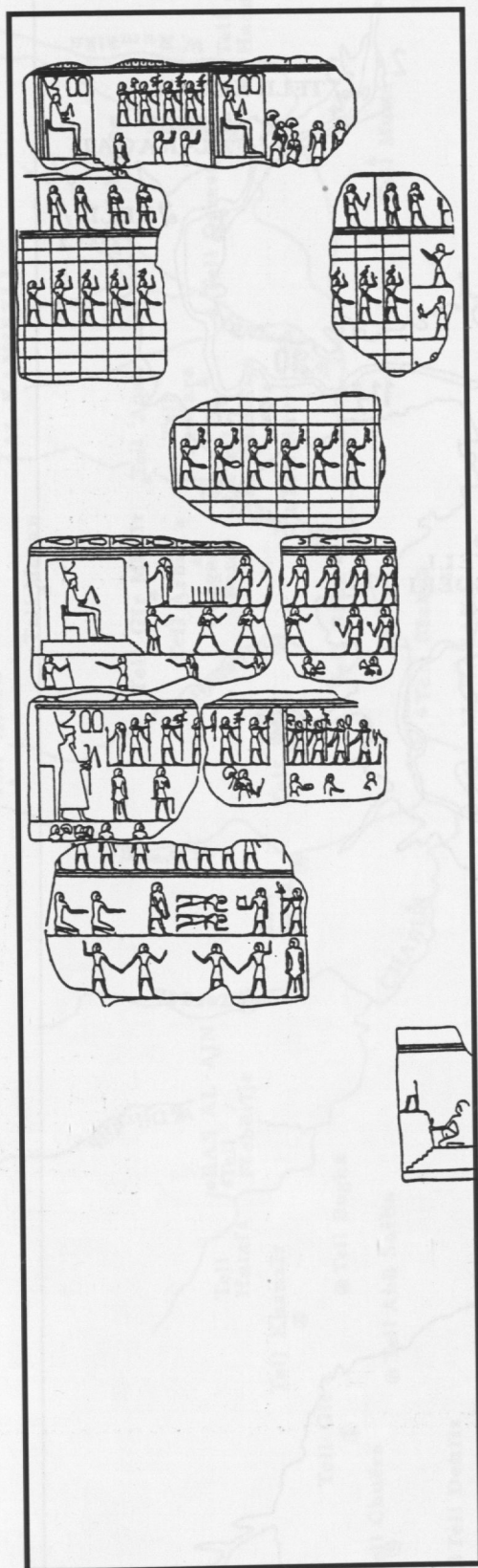
1

Zestawienie bloków ściany B.

9

8

7

6

5

4

3

2

1

